

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ У 1943–1946 рр.

(За матеріалами Дрогобицької області)

Одним з найбільш важких періодів в спільній історії України і Польщі є роки Другої світової війни. Саме на той час припав пік українсько-польського протистояння. Однак було б неправильно сказати що українсько-польський конфлікт почався у 1940–1950-ті роки. Він своїм корінням сягає ще XVII–XVIII століть. Історія знає немало великих і дрібних конфліктів, які виникали між українцями і поляками, однак в першій половині XX ст. він досяг апогею. Причин початку кровопролиття було багато. Однак вагому роль відіграли позиції двох імперіалістичних держав Німеччини і СРСР, які розігрували “українську” і “польську” карти, створивши умови для початку міжнаціонального конфлікту. Можна погодитися з думкою історика Петра Мірчука, який стосовно дій Берліна, стверджував: “Галичину (східну – *В.І.*) [...] прилучили до польського Генерал-Губернаторства для того, щоб так скріплювати польсько-українську ворожнечу і підсичуванням та виграванням польсько-українських конфліктів неутралізувати протинімецьку боротьбу обох поневоленних народів [...] Про це говорило ясно хоча б спрвадження вже в перших тижнях на галицько-українські землі польських поліцейських частин та явне протегування польського елемента в Галичині, при одночасному намаганні перекинути українські поліційні частини та українську адміністрацію на польські терени”¹.

Питанням українсько-польського протистояння присвячено велику кількість праць. Окремі аспекти проблеми проаналізовані насамперед у роботах І.Львошина, Ю.Киричука, А.Кентія, А.Русначенка та ін². Важливою у цьому плані є колективна, підсумково-узагальнювальна монографія робочої групи з дослідження діяльності ОУН та УПА³.

Велике зацікавлення питанням українсько-польського протистояння, зрозуміло, знайшло відображення і в польській історіографії. Щоправда, в період 50–80-х років XX ст. польська історична наука йшла в офіційному фарватері радянської історіографії⁴. Проте і в даний час з’являються дослідження, характерні для післявоєнного часу комуністичної Польщі⁵. Правда, лише протягом останніх років з’явилися більш об’єктивні, хоч і не позбавлені тенденційності, дослідження Г.Мотики та Р.Внука, Ч.Партача, Р.Тожецького⁶. Важливе значення для об’єктивного висвітлення українсько-польського протистояння мали спільні семінари українських і польських істориків “Україна – Польща: важкі питання”. Неодноразово проводилися різні наукові форуми задля врегулювання контрверсійних спірних питань. І все ж, незважаючи на досить велику кількість наукових праць, на сьогодні немає окре-

мого комплексного дослідження, присвяченого питанням українсько-польського протистояння у Дрогобицькій області у 1943–1946 рр.

Не претендуючи на істину в останній інстанції, автор ставить перед собою мету усунути цю прогалину в історичній науці і об'єктивно, на основі масиву архівних документів, висвітлити основні причини та наслідки міжнаціонального конфлікту українського і польського народів.

ОУН завжди ставилася прихильно до національних меншин, якщо останні підтримували український визвольний рух. Ведучи боротьбу за створення Української самостійної соборної держави, ОУН орієнтувалася на власні сили, розуміючи, однак, що здобути перемогу над більшовизмом можна лише спільними діями всіх поневолених народів. Враховуючи розпорошеність сил на два фронти та розуміючи всі ті негативні наслідки українсько-польського протистояння, ОУН ще з 1941 р. пропонувала полякам співпрацю, але польські політичні кола, побоюючись можливості створення Української держави, такі пропозиції відхиляли.

Уже в рішеннях Другого великого збору ОУН (1941 р.) зазначалося: борючись за державність, вона “вважає союзниками України всі держави, політичні угруповання та сили, що заінтересовані у розвалі СРСР та в створенні ні від кого незалежної Української Суверенної Соборної Держави”⁷. Щодо Польщі і поляків підкреслювалося: ОУН не змагає до захоплення польських земель, а протидіє акції тільки “тих польських угруповань, що змагають до відновлення польської окупації українських земель”, а тому “ліквідація протиукраїнських акцій з боку поляків є передумовою унормування взаємин між українською і польською націями”⁸.

У програмних документах Другої конференції (квітень 1942 р.) декларувалися взаємовідносини між поневоленими народами і відзначалося, що ОУН стоїть на концепції перебудови Європи на засаді вільних національних держав під гаслом “Свобода народам і людині”, що може бути досягнуто шляхом створення широкого фронту боротьби поневолених народів⁹. Щодо поляків зазначалося: “Стоїмо за злагіднення польсько-українських відносин у сучасний момент міжнародньої ситуації й війни на платформі самостійних держав і визнання та панування права українського народу на західноукраїнських землях при одночасній протидії антиукраїнським інтригам з боку польських шовіністичних елементів на цих теренах”¹⁰.

Подібні ідеї, але більш акцентовано висловлені, закладені у постановах Третього надзвичайного великого збору ОУН (1943 р.) та Української головної визвольної ради (червень 1944 р.). Зокрема, у документах останньої говорилося: “УГВР [...] змагає до порозуміння і прагне до мирного співжиття з усіма сусідами України на принципі взаємного визнання права на власні держави на етнографічних землях кожного народу”¹¹, “всі національні меншини, які живуть на українських землях закликаємо включатися в українську боротьбу. Їм гарантуємо забезпечити повні громадянські права в українській державі”¹².

На завершальному етапі Другої світової війни та після її закінчення ОУН уважала, що український народ зможе реалізувати свою національну ідею тільки у процесі здійснення антибільшовицької революції, в якій будуть брати участь усі поневолені радянською імперією народи, в тому числі й залежні від неї країни Східної Європи¹³.

Ще одним підтвердженням небажання керівництва Проводу ОУН розпочинати військовий конфлікт з поляками є інструкція ч. 2/44.5 від 28 серпня 1944 р. “Всім нищим та провідним клітинам до виконання”: “Припинити агресивні акції супроти поляків, але безпощадно винищувати всіх польських донощиків до НКВД так, як всіх інших сексотів, те ж саме відноситься до жидів”¹⁴. В іншому оунівському документі “Політичні інструкції”, говорилося: “У відношенні до польської національної меншини стати на становищі вижданя. Є багато даних думати, що поляки, якраз тепер проходять процес перегрупування і переставлення напротисовітські рейки, якщо це наступило би то ми готові їх залишити в спокою. Тому доложити старань, щоб виказати полякам, що ми їх тепер не зачіпаємо. Бити одначе тих поляків, які стають на службу большевикам (міліція, сексоти) подаючи при тому до відома, що б’ємо їх не, як поляків, а як большевицьких агентів. Не дозволяти, щоб маса сліпими своїми відухами визначувала нам наші тактичні прийоми”¹⁵.

Беручи за основу концепцію спільного антибільшовицького блоку поневолених народів, ОУН та УПА робили все можливе для налагодження співпраці з поляками та припинення взаємного протистояння. З цією метою серед населення поширювалися листівки, звернення, інші матеріали, в яких закликалося до співпраці, бо від цього конфлікту виграє лише більшовизм.

Листівка, надрукована в грудні 1943 р., звертається до поляків із закликом ставати в спільний фронт боротьби поневолених народів: “[...] Поляки! Український народ не хоче загарбувати чужі землі, він провадить боротьбу з німецьким та червоним наїзником за своє право до життя, за відбудову Української Держави на українській землі. [...] Боремось ми не за імперіялізм, а проти його, за створення національних держав всіх народів на їх етнографічних територіях. І хоч завжди боронили і будемо зо всією рішучістю боронити нашої землі від зазіхань всіх імперіялізмів (рівно ж і польського), однак, при добрій згоді і взаємному порозумінні, завжди допоможемо польському народові в його боротьбі за незалежну Польщу на етнографічній території”¹⁶.

В одній із листівок (квітень 1945 р.) керівництво ОУН і УПА теж переконувало польську громадськість у шкідливості для обох народів взаємної міжнаціональної ворожнечі і обґрунтовувало необхідність єдності у боротьбі проти спільного ворога за незалежні й демократичні Польщу та Україну. “Ми свідомі того, – заявлялося в ній, – що боротьба між поляками і українцями не тільки є недоцільна, але й шкідлива для обох народів, бо це вода на млин нашого спільного ворога – Москви. Ми дальше стоїмо на становищі співпраці з польським населенням і його революційними елементами та поєднаній спільної боротьби проти кремлівських поневолювачів при умові, що й поляки відповідять на нашу сторону тим самим”¹⁷.

У ще одному зверненні до поляків “Зірвання польсько-совітських дипломатичних взаємин та їх мотиви” стверджувалося, що як СРСР, так і західні держави вважать Польщу розмінною монетою у великій геополітичній грі. При цьому пропонували єдиний вихід – створення спільного фронту боротьби всіх поневолених народів за здобуття незалежності від світових імперіалістів¹⁸. Важливо відзначити, що в цих зверненнях відсутня будь-яка ворожнеча до поляків як нації, а певні польські та українські елементи, які сіють ворожнечу, не ототожнюються з обома народами.

У час німецької окупації, коли боротьба українців ставала щораз завзятішою, як зазначалося вище, окупаційна влада почала використовувати українсько-польський конфлікт для підсилення взаємопоборювання обидвох народів. На офіційні посади для боротьби проти українців почали призначати поляків, які прагнули укріпитися в органах влади як для боротьби проти українців, так і для того, щоб після поразки Німеччини створити великопольську державу. Однією з найважливіших причин цього конфлікту була співпраця поляків з німецькою окупаційною владою та радянськими партизанами, а також загроза створення польської націоналістичної армії. Останньою вирішальною причиною для початку збройної боротьби стало формування німецькою владою польської поліції замість української, яка перейшла в УПА.

З 1944 р. протистояння в Галичині починає набирати великих масштабів. На місцевому рівні протистояння переросло у відвертий збройний конфлікт. Починаються порухи між селами, хуторами, окремими родинами. Спроби знайти компроміс провалилися. До різних каральних акцій проти мирного українського населення залучали польські боївки. Для прикладу наведемо кілька спільних німецько-польських акцій. Так, 3 квітня 1944 р. у с. Бісковичі Самбірського району Львівської області (далі у тексті згідно із сучасним адміністративним поділом) польська боївка напала на хату члена ОУН Петра Пецюка, якого пограбували, а до криниці налили якоїсь рідини. Це були поляки з Радиполя і Ланович цього ж району¹⁹.

15 травня 1944 р. у с. Чуква Самбірського району польська боївка з 8-ми осіб пограбувала хату Василя Плитича, а його самого вбила. 18 травня 1944 р. до с. Вільшаник того ж району приїхало 8 німців (гестапо), які взяли собі на допомогу 15 поляків, для ловлення українців. Ловили всіх (переважно молодих людей), хто потрапляв під руки. При цьому люди впізнавали поляка Міхала Піхович з Черхави, який був одягнений у німецьку уніформу. Під час акції поляки кричали: “Українських бандитів і партизанів мусіми вшисткіх зніщиць”²⁰.

У травні 1944 р. на Жидачівщині була проведена спровокована поляками пацифікаційна акція із залученням 3-тисячного відділу калмиків. Протягом акції в селі Боянівка арештували 140 осіб, вбили 2 особи, згвалтували 40 жінок; в с. Дубравці цього ж району арештували 85 осіб, вбили 2, поранили 2 особи, згвалтували 60 жінок; в с. Мельничих арештували 110 осіб, вбили 4, згвалтували 40 жінок. Під час акції виявилось, що частина поляків перевдягнулись у калмиків (їх виказали розмови польською мовою)²¹.

Звіти УПА дають неоднозначну характеристику полякам: з одного боку, зауважується активізація польського підпілля, а з іншого – підкреслюється вислугування перед німцями та допомога в арештуванні українців. Так, за доносом поляків гестапо арештувало 28 листопада 1943 р. в Комарнівському районі п’ятьох українців (донощик – Слоновський)²².

Інший документ “Протокол в справі побиття начальника міліції в селі Корчин Сколівського району” – свідчить, що 2 серпня 1943 р. міліція села Корчин заарештувала двох поляків. Наступного дня приїхали угорські частини і декілька цивільних поляків. Вони заарештували начальника міліції Богдана Сайку і побили його та “всіх присутніх” прикладами. Під час акції вони вривалися до хат і всіх, кого там знахо-

дили, били і грабували. Як виявилось згодом, в угорські мундири перевдягнулися місцеві поляки. Аналогічні випадки мали місце в Тухлі, Коростові, Славську²³.

У відповідь на ці дії українські повстанці почали вчиняти протипольські відплатні акції. Так, 3 квітня 1944 р. відділ юнацької школи по дорозі до табору разом з місцевою боївкою знищив польські колонії поблизу сіл Жулин і Семигинів Стрийського району. Вночі 10 квітня 1944 р. боївка з 25-ти осіб здійснила ліквідацію польського села Зади Дрогобицького району, як кару за доноси місцевих поляків на українських громадян. Унаслідок акції спалено всі 52 господарства, школу, будівлю громадського уряду. 11 квітня 1944 р. група “Явора” та місцева боївка здійснили пацифікаційну акцію на польське село Соколівка Жидачівського району. Під час акції спалено кільканадцять хат та вбито близько 10 осіб²⁴. 18 квітня 1944 р. в селі Майничі Самбірського району боївка заарештувала всіх активних поляків (13 осіб), а згодом ліквідувала. 4 травня 1944 р. окружна боївка провела відплатну акцію в селі Комарники Турківського району, внаслідок якої було спалено 9 господарств і 8 осіб вбито²⁵. 5 травня 1944 р. повітова боївка “Підкови” ліквідувала 9 поляків, а саме: в с. Великі Дідушичі Стрийського району 7 осіб, в с. Задеревач цього ж району – 2. Уночі з 8 на 9 травня 1944 р. група “Явора” з місцевою повітовою боївкою оточили село Держів Миколаївського району, в якому діяла велика польська громада, і почали ліквідацію поляків. У результаті цієї акції було вбито 80 поляків, а решта виїхали з села²⁶.

У той час по всій Дрогобицькій області активно діяли польські антиукраїнські організації. Так, за протоколом зізнання (проведеного СБ ОУН) члена польської націоналістичної організації Тадеуша Скібінського від 26 квітня 1944 р. дізнаємося, що для протистояння українцям у Бориславі та на прилеглих теренах була створена польська націоналістична організація “Польська організація Подземна”. Головна мета її діяльності – підкріплення терену для того, щоб у відповідний момент захопити дану територію і добитися її входження до складу Польщі. До організації належали люди, які пройшли військову службу у польській армії та невійськові, що пройшли вишкіл. На терені Борислава вона нараховувала 5000 членів, включно з жінками, з них – військових близько 2000, військово вишколених – 1500, решта – невійськовий та санітарний персонал. У складі “Польської організації Подземної” діяла боївка, яка у січні 1944 р. в с. Грималів Бродівського району Львівської області вбила 3-х українців. Це свідчить про розгалуженість дій цієї організації. Крім того, вона вела внутрішню і зовнішню пропаганду. Внутрішня проводилася серед польського населення з метою об’єднати всіх поляків для спільної боротьби проти зовнішнього ворога – Німеччини та внутрішнього – українців. До радянської влади організація ставилася толерантно²⁷.

Після вигнання німців та відновлення радянської влади на Дрогобиччині карально-репресивні органи прагнули залучати якомога більше поляків до органів МВС та винищувальних загонів і використати їх в антиукраїнських акціях. Наприклад, на 1 січня 1945 р. у винищувальних загонах Дрогобицької області нараховувалося 5660 осіб, з яких росіян – 460, українців – 3849, поляків – 1288, євреїв – 58, циганів – 6, білорусів – 5, татар – 1²⁸. Виконуючий обов’язки прокурора УРСР С.Шугуров інформував 5 грудня 1944 р. секретаря ЦК КП(б) У про те, що у Комарнівському районі за вказівкою керівника райвідділу НКВС

Рябкова винищувальний загін був організований винятково з осіб польської національності. Його діяльність сприяла розпалюванню національної ворожнечі між українським і польським населенням, а він сам отримав серед населення назву “польська поліція”²⁹.

Подвійну та провокаційну політику проводив більшовицький режим щодо поляків, які проживали на теренах Дрогобицької області. Він, з одного боку, як відзначалося раніше, намагався використати поляків для боротьби проти ОУН та УПА, а з іншого – вжити заходів, які б спонукали їх до переселення в Польщу. Так, наприклад у звіті з Жидачівщини від 1 вересня до 1 жовтня 1945 р. зазначалося, що цього місяця, більшовики не “натискали” сильно на виїзд поляків у зв’язку з осінніми роботами в полі. За цей час виїхало лише кілька польських родин³⁰. Водночас проводилися арешти тих осіб, які були пов’язані з АК, виявляли антибільшовицькі настрої³¹.

Радянська влада також активно залучала поляків до каральних і виселенських акцій у Дрогобицькій області. Так, 2 жовтня 1944 р. 3 енкаведисти та 6 польських міліціонерів заарештували двох українських хлопців з с. Ляшки Горішні³². Після проведеної 22 листопада 1944 р. більшовиками акції в с. Новосільці Ходорівського району Львівської області з виселення українських родин, на шляху до м. Ходорів на них було здійснено засідку, внаслідок якої вбито 6 енкаведистів, 2 поляків та ще 7 поранено³³.

У повстанському звіті з Ходорівщини за листопад 1944 р. давалася така характеристика полякам: “[...] надалі ведуть себе супроти українців визиваюче. Відношення їх до українців стає подекуди дуже напружене. Вони крім доносів в НКВД, здійснюють пограбування і навіть вбивства беззахисних жінок”. В цьому з звіті наводиться приклад 29 листопада 1944 р. в с. Красна Гора (колишня польська колонія біля с. Березовець) Ходорівського району Львівської області* поляки замордували Гриневиц Катерину 88 років, яка верталася з с. Радехова Радехівського району від своїх родичів додому на Ходорівщину³⁴.

Отже, найбільш трагічний період 1940–1950-х рр. для двох народів приніс великий негатив. У Польщі було встановлено комуністичний режим, а Україна на десятиліття втратила свою державність. Хто більше винен у цій кровопролитній боротьбі, хто першим почав цей конфлікт – зараз складно сказати. З того моменту минуло надто мало часу, щоб давати оцінку, ще живі люди, в пам’яті яких залишилися ті події. Однак вагомою обставиною є те, що розгляд цих проблем з політичної площини переведений в історичну. Сподіваємось, що позитивні здобутки співпраці, які налагодилися зараз між українцями і поляками, зміцноватимуться й надалі працюватимуть лише на поліпшення добросусідських взаємин між двома народами.

* Село Красна Гора Ходорівського р-ну Дрогобицької області. Тепер за новим адміністративним поділом воно відсутнє.

¹ *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія 1942–1952. Документи і матеріали. – Львів, 1991. – С. 15.

² *Льошин І. І.* Волинська трагедія 1943–1944 рр. – Київ, 2003; *Його ж.* ОУН–УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів). – Київ, 2000; *Його ж.* Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності

- польського підпілля в Західній Україні. – Київ, 2001; *Киричук Ю.* Український національно-визвольний рух 40–50-х років XX століття: ідеологія та практика. – Львів, 2003; *Кентій А.* Українська Повстанська Армія в 1944–1945 рр. – Київ, 1999; *Його ж.* Нарис боротьби ОУН–УПА в 1946–1956 рр. – Київ, 1999; *Русначенко А.* Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. – Київ, 2002.
- ³ Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси. – Київ, 2005.
- ⁴ *Szczesniak A.B., Szota W.Z.* Droga do nikąd. – Warszawa, 1973; *Gerhard S. Luny w Bieszczadach.* – Lublin, 1970; *Prus E.* Herosi spod znaku tryzubca. – Warszawa, 1985; *Його ж.* Atamanian UPA. – Warszawa, 1988.
- ⁵ *Prus E.* Holokost po banderowsku. – Wrocław, 1995; *Його ж.* Taras Czuprynka – Hetman UPA. Wrocław, 1998.
- ⁶ *Torzecki R.* Polacy i Ukraińcy. – Warszawa, 1993; *Partacz Cz.* Próby porozumienia polsko-ukraińskiego na terenie Kraju w latach II wojny światowej // Polska-Ukraina: trudne pytania. Materiały VI międzynarodowego seminarium historycznego. – Warszawa, 2000. – S. 17–52; *Motyka G., Wnuk R.* Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA. 1945–1947. – Warszawa, 1997.
- ⁷ ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955. – Б.м., 1955. – С. 31.
- ⁸ Там само. – С. 36, 37.
- ⁹ Там само. – С. 62–63.
- ¹⁰ Там само. – С. 69–70.
- ¹¹ Визвольний шлях. – 1984. – Кн. 7. – С. 786.
- ¹² Там само. – С. 788.
- ¹³ Депортації. Західні землі України кінця 30-х – поч. 50-х рр. Документи і матеріали, спогади. У 3-х томах. – Т. 2. 1946–1947. – Львів, 1998. – С. 21–22.
- ¹⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі – ЦДАВОВ України). – Ф. 3836. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 84.
- ¹⁵ Там само. – Арк. 89.
- ¹⁶ Державний архів Служби безпеки України (далі – ДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 34. – Арк. 93–93 зв.
- ¹⁷ Депортації... – С. 21.
- ¹⁸ ЦДАВОВ України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 153–154 зв.
- ¹⁹ ДА СБУ – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 35. – Арк. 192.
- ²⁰ Там само.
- ²¹ Там само. – Арк. 195.
- ²² Там само. – Т. 79. – Арк. 19.
- ²³ Там само. – Т. 34. – Арк. 204.
- ²⁴ Там само. – Арк. 262–263.
- ²⁵ Там само. – Арк. 269.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Там само. – Арк. 53–56.
- ²⁸ Державний архів Львівської області. – Ф. 5001. – Оп. 6. – Спр. 47. – Арк. 5.
- ²⁹ Десять буремних років... – С. 170.
- ³⁰ ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 80. – Арк. 104 зв.
- ³¹ Десять буремних років. – С. 203–205, 305–307.
- ³² Там само. – С. 140.
- ³³ ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 79. – Арк. 148.
- ³⁴ Там само. – Арк. 149.